

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

МОЗГОВА Людмила Анатоліївна

УДК 373.5.046.16:821.161.2

**ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі літератури і методики навчання Інституту мови і літератури ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ТОКМАНЬ Ганна Леонідівна,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, завідувач кафедри літератури і методики навчання Інституту мови і літератури.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ГРАДОВСЬКИЙ Анатолій Володимирович,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, завідувач кафедри зарубіжної літератури, методики навчання та теорії літератури;

кандидат педагогічних наук
УЛЩЕНКО Андрій Борисович, Київський університет імені Бориса Грінченка, доцент кафедри педагогічної майстерності.

Захист відбудеться “__16__” червня 2010 року о 10.00_____ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “__04__” травня 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті, Концепцією загальної середньої освіти в 12-річній школі основним завданням сучасної школи є формування творчої особистості, здатної самостійно використовувати здобуті знання у нестандартних умовах. Випускник загальноосвітнього навчального закладу повинен не тільки орієнтуватися в здобутках наук, самореалізуватися в певній сфері діяльності, а й бути готовим до створення власної сім'ї, яка б продовжила національні традиції української родинної педагогіки. У методиці викладання української літератури акцентуються духовні, соціальні та психологічні мотиви. Важливість та естетична яскравість художнього втілення гендерної проблематики у творах вітчизняних письменників має стати предметом навчання старшокласників, що сприятиме вихованню в учнів гендерної культури. Художні тексти українських письменників в їхній жанровій розмаїтості містять значне джерело інтерпретації проблем взаємин між статями. Тому літературна освіта має сприяти формуванню гендерно-літературної компетенції учнів.

Філософські засади ідеологічних течій фемінізму, висвітлені у працях Н. Кобринської, С. Русової, І. Книш, С. де Бовуар, К. Мілет, Д. Мітчелл, Ю. Крістевої, С. Павличко, В. Агеєвої, О. Забужко, Т. Гундорової, Н. Зборовської та інших, спричинили появу гендерної критики, яка і стала історико-літературною базою дослідження.

Обґрунтуванню психолого-педагогічної основи технології гендерної літературної освіти сприяли праці Т. Бендас, В. Васютинського, Т. Дороніної, Т. Говорун, О. Кікінеджи, О. Мірошніченко, Н. Городнової та інших. Етнопедagogічний аспект виховання гендерної культури розглядали І. Франко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, С. Нікітчина, С. Макарчук, В. Мосіяшенко та інші.

Окремі аспекти вивчення художнього твору, близькі до дисертаційної теми, були предметом розгляду в історії методичної науки у працях О. Дорошкевича (аналіз феміністичних творів О. Кобилянської), О. Мазуркевича (схвалення діяльності Х. Алчевської та методики її занять), Т. Бугайко та Ф. Бугайко ("своє розуміння твору" учнем, виховний вплив характеру героя на читача, моральне виховання через проникнення у психологію твору), О. Бандури (вивчення біографії митця), К. Сторчака (подано стереотипні аналізи чоловічих та жіночих образів), В. Неділька (гендерна ідентифікація витривалості, мужності, ширості переважно з чоловічими образами, працьовитості, ніжності і любові – з жіночими, виховний вплив літературних образів), Б. Степанишина (знання психологічних основ викладання предмета, психічних станів учнів), Є. Пасічника (оцінка стану гендерної педагогіки в Росії, національне в кожній особистості, формування культури почуттів та самовиховання на основі літератури), Г. Токмань (типи уроків, психологічні аспекти юності, діалогічні засади прочитання художнього твору), Л. Мірошніченко (підготовка до аналізу чоловічих та жіночих літературних образів), А. Градовського (методика компаративного дослідження феміністичних творів), О. Ісаєвої

(технологія розвитку читацької діяльності на уроках літератури), А. Ситченка (вікові особливості юнацтва, технологія аналізу тексту) та інших. Водночас у методиці української літератури бракує науково обґрунтованої системи формування гендерно-літературної компетенції учнів. Необхідність створення технології гендерної літературної освіти зумовлена недостатньою розробленістю проблеми.

Отже, тема дисертаційної роботи з теорії і методики навчання української літератури “Гендерна складова методики навчання української літератури в старшій школі” є актуальною, оскільки особистісний розвиток молодшої людини в сучасному глобалізованому світі має виразний гендерний аспект, стикається з вимогами доби, потребує духовних засад, які може дати за відповідного прочитання українська література.

Зв’язок з науковими програмами, планами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри літератури і методики навчання Інституту мови і літератури Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди “Діалогічне прочитання української літератури: аксіологічний аспект” (реєстраційний № 1006 U 005253). Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (протокол № 5 від 25 квітня 2006 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 7 від 26 вересня 2006 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити методичну модель гендерної літературної освіти учнів 9–11 класів у процесі вивчення української літератури.

Гіпотезу дослідження складає твердження про те, що формування гендерно-літературної компетенції і статевої культури учнів старшої школи буде ефективним, за умов:

- добору навчального матеріалу зі шкільного курсу української літератури гендерної тематики;
- моделювання типів уроків, які орієнтують увагу старшокласників на гендерну культуру взаємин між героями літературного твору;
- дослідження у формо-змістовій єдності на всіх рівнях поетики літературного твору художніх особливостей тексту як явища мистецтва;
- створення навчальних ситуацій статево-етичного вільного вибору, які дають змогу учням зіставляти гендерні стереотипи, що діють у сучасному суспільстві, зі стереотипами, образно втіленими в художньому полотні;
- виявлення позиції автора твору, яка може бути або фемінною, або маскуліною (традиційною), або ж андрогінною.

Для досягнення мети й перевірки вірогідності гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

- окреслити філософські, психологічні, педагогічні та літературознавчі засади шкільного прочитання творів української літератури з гендерного погляду;
- вивчити психологічні особливості учнів у період ранньої юності у педагогічно-гендерному аспекті;

- дослідити проблеми гендерної освіти в методиці викладання української літератури та шкільництві;
- обґрунтувати зміст гендерної літературної освіти і технологічні засади її здобуття;
- системно визначити оптимальні методи, прийоми і форми роботи гендерно-літературного навчання;
- перевірити ефективність запропонованої методики у практиці шкільної літературної освіти.

Об’єктом дослідження є процес вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – зміст, методи, прийоми, види і форми навчальної діяльності, спрямовані на формування в учнів гендерно-літературної компетенції.

Для розв’язання завдань використовувався комплекс **методів наукового дослідження**:

– теоретичні: *компаративний* – для зіставлення відомостей з етнопедагогіки, соціології, психології, філософії та інших галузей знання з літературними явищами; *проблемно-пошуковий* – для визначення методів, прийомів і форм гендерного навчання на уроках літератури; *метод гендерної критики* – для поглибленого аналізу гендерних стереотипів, ужитих у літературному тексті; *аналіз навчальних програм та підручників з літератури* – для виявлення стереотипних завдань з гендерно-забарвленою оцінкою, пошуку текстів, що найбільш сприятливі для обраного нами аспекту літературознавчого аналізу;

– емпіричні: *узагальнення педагогічного досвіду* – для констатації факту уникнення або ж “неприйняття” гендерного виховання у середніх навчальних закладах; *спостереження й аналіз уроків з огляду на досліджувану проблему* – для виявлення гендерно-стереотипних зауважень з боку вчителя та оцінки з боку учнів при аналізі вчинків героїв літературного твору; *констатувальні зрізи та формувальний експеримент* – для з’ясування основних недоліків традиційної освіти та впровадження технології гендерного літературного навчання; *анкетування вчителів та учнів* – для виявлення соціально-діючих гендерних стереотипів та поглядів на впровадження статевого виховання у шкільну практику; *кількісний та якісний аналіз результатів експериментально-дослідного навчання* – для оцінки результативності обраних завдань та підтвердження чи спростування гіпотези; *метод статистичної обробки* – для визначення одержаних результатів. Вибір цих методів спричинений прагненням до відповідного сучасній науці висвітлення обраної теми.

Методологічними засадами дослідження є філософські, психологічні та літературознавчі ідеї про присутність “Я-ідентичності” автора у художньому тексті; педагогічна основа розвідок вітчизняних та зарубіжних учених про роль гендерного виховання у формуванні особистості; основні положення психолого-педагогічних праць про пріоритетну роль статевого виховання у становленні особистості, здатної до культурно осмислених стосунків з протилежною статтю; наукові висновки вчених-методистів з проблеми формування в учнів позитивних гендерних якостей.

Експериментальна база дослідження. Експериментальною базою дослідження обрано навчальні заклади України: Бориспільську багатoproфiльну гiмназiю “Перспектива” Київської області, Коростишівську загальноосвітню школу I–III ступенів № 1 імені Г. І. Шелушкова Житомирської області, Чернігівську загальноосвітню школу I–III ступенів № 3, Безбородьківську загальноосвітню школу I–III ступенів Драбівської районної ради Черкаської області, Бердянський машинобудівний професійний ліцей Запорізької області. Всього експериментом було охоплено 275 учнів старшої школи. До експериментального дослідження залучили учнів 9-го класу, оскільки враховували принцип наступності, який зумовлений системним вивченням історико-літературного курсу з 9-го по 11-й клас.

Етапи дослідження. Відповідно до завдань робота над дисертацією проводилася протягом трьох етапів.

На *першому етапі* (2003–2005 рр.) визначалися тема, об’єкт, предмет, мета і завдання дослідження; було проаналізовано бібліографію, в основу якої покладено філософські, літературознавчі, педагогічні, психологічні й методичні праці з питань діалогу художнього тексту й гендеру.

На *другому етапі* (2005–2006 рр.) було проведено констатувальний зріз, проаналізовано його результати, підготовлено матеріали для здійснення формульованого експерименту, розроблено та теоретично-обґрунтовано технологію гендерної літературної освіти у процесі вивчення української літератури.

На *третьому етапі* (2006–2009 рр.) проведено формульовальний експеримент у 9–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів України з метою перевірки ефективності запропонованої технології навчання української літератури, проаналізовано його результати.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше створено цілісну модель гендерної літературної освіти та запропоновано специфічні принципи навчання української літератури в гендерному аспекті: врахування зв’язку “літературний твір – гендерна культура нації” та принцип гендерної ідентичності; доповнено класифікацію уроків на основі ступеня їхньої традиційності, зокрема запропоновано новий тип заняття – урок-гендерне дослідження; розвинено типологію літературного діалогу, окреслено типи гендерного діалогу на уроках української літератури; визначено критерії сформованості гендерно-літературної компетенції старшокласників.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у виявленні ключових особливостей гендерної інтерпретації художнього тексту у старшій школі; систематизації філософсько-літературознавчих, психологічних та етнопедагогічних концептів, що можуть виступати призмами під час осмислення учнями літературного матеріалу; визначенні основних складових гендерно-літературної компетенції старшокласників; з’ясуванні психолого-педагогічних закономірностей упровадження інноваційної методики; виробленні концептуальної моделі навчання.

Практичне значення дослідження полягає у створенні та практичному впровадженні науково обґрунтованої технології роботи вчителя-словесника, яка сприяє формуванню гендерно-літературної компетенції в учнів, становленню їхньої статевої свідомості та культури, а тому може бути застосована в практиці сучасної

старшої школи. Результати дослідження можна також викласти як основу спецсемінару в вищих педагогічних навчальних закладах та на курсах підвищення рівня кваліфікації вчителів.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в процес вивчення української літератури в навчальних закладах України: Бориспільській багатoproфільній гімназії “Перспектива” Київської області (довідка від 28.12.2009 № 514), Коростишівській загальноосвітній школі I–III ступенів № 1 імені Г. І. Шелушкова Житомирської області (довідка від 24.12.2009 № 90), Чернігівській загальноосвітній школі I–III ступенів № 3 (довідка від 28.12.2009 № 145), Безбородьківській загальноосвітній школі I–III ступенів Драбівської районної ради Черкаської області (довідка від 24.12.2009 № 181), Бердянському машинобудівному професійному ліцеї Запорізької області (довідка від 04.01.2010 № 1).

Здобувач особисто впроваджувала технологію гендерної літературної освіти, працюючи вчителем української літератури у Бориспільській багатoproфільній гімназії “Перспектива” протягом 2003–2010 рр.

Особистий внесок здобувача. Автором підготовлено розділ “Гендерна складова шкільного діалогічного прочитання художнього твору” колективної монографії “Діалогічне прочитання української літератури” (м. Київ, 2007). Усі інші праці написані одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи викладено у виступах на *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: “Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця” (м. Київ, 2006 р.); “Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору” (м. Переяслав-Хмельницький, 2006 р.); “Компетентісно зорієнтована освіта майбутнього вчителя-словесника” (м. Миколаїв, 2007 р.); “Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатних українських дидактів-філологів Є. Пасічника, Б. Степанишина, О. Біляєва, Л. Скуратівського” (м. Переяслав-Хмельницький, 2008 р.); “Сучасна україністика: наукові парадигми мови, літератури та документознавства” (м. Київ, 2009 р.); *на обласній науково-практичній конференції* “Краєзнавство як феномен історичного розвитку та державотворення України” (м. Бориспіль, 2009 р.); *на регіональних науково-практичних конференціях*: “Українознавство як феномен історичного розвитку та державотворення України” (м. Бориспіль, 2008 р.); “Формування життєвих компетентностей учителів та учнів у галузі освіти міста” (м. Бориспіль, 2008 р.); “Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатного українського дидакта В. О. Сухомлинського” (м. Бориспіль, 2008 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 17 публікаціях, з них 1 монографія “Діалогічне прочитання української літератури” (м. Київ, 2007) (у співавторстві, розділ “Гендерна складова шкільного діалогічного прочитання художнього твору”), 6 статей у провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України, 10 статей в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг

дисертації становить 287 сторінок, з них основного змісту – 212. Робота містить 10 рисунків і 9 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **“Вступі”** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію і впровадження експериментально-дослідного навчання.

У першому розділі – **“Теоретико-літературні та психолого-педагогічні засади гендерної складової в методиці викладання української літератури”** – визначено теоретичні засади дослідження: проаналізовано філософські, літературознавчі, психолого-педагогічні праці з досліджуваної проблеми та розглянуто історію зародження фемінізму. З метою глибокого осмислення філософських засад цього явища запропоновано класифікацію його течій на основі ідеологічних засад, а саме: ліберальну, марксистську, радикальну, психоаналітичну, екзистенціальну, прагматичну. Встановлено, що кожен феміністичний напрямок визначає власний шлях боротьби з гендерною нерівністю, а тому феміністична критика передбачає різні способи аналізу художнього тексту. Визначено історико-психологічні аспекти пропонованої методики, які ґрунтуються на таких ідеях філософії зарубіжної та вітчизняної феміністики: 1) впровадити ідеї соціальної справедливості (ліберальний фемінізм); 2) вплинути на рівень гендерної ідентичності кожної людини (психоаналітичний фемінізм); 3) змінити суспільні механізми шляхом надання переваги партнерським взаєминам між статями (психоаналітичний фемінізм); 4) визначити пріоритетним метод психоаналізу, який має збагнути психологічну зумовленість відмінностей між статями (психоаналітичний фемінізм); 5) урахувати екзистенцію особистості при аналізі гендерних проблем суспільства, порушених у художньому творі (екзистенціальний фемінізм); 6) визнати паритетність обох статей у боротьбі за національну ідею, відродження культурних цінностей українського народу (прагматичний фемінізм).

Фемінізм був одним із джерел гендерної критики, яка є актуальною у сучасному літературознавстві. Увага до проблем статі в її соціально-психологічному аспекті у творах Марка Вовчка, І. Франка, О. Теліги, С. Русової, Н. Кобринської поряд з положеннями сучасних науковців В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Павличко, А. Швець та інших стали чинниками формування шкільного гендерного прочитання художнього тексту.

Визначено теоретико-літературні основи пропонованої технології, зокрема:

- гендерні дослідження базуються передусім на засадах суперечностей: “маскулінності” й “фемінності”; “народності” й “модерності”; “стереотипів” й “нововведень”;
- інтерпретація творів у зазначеному аспекті проводиться із урахуванням психології статей, соціальних закономірностей, народної традиції;
- вивчення художнього твору здійснювали у таких напрямках: відшукування у структурі тексту стереотипів гендерного мислення; аналіз процесу читання, проблеми сприймання й інтерпретації твору жінкою-читачем і чоловіком-читачем;

розгляд психології жінки-письменниці й чоловіка-письменника: художня структура твору; зовнішньо-проблемний зміст; майстерність характеротворення; відображення у тексті внутрішніх суперечностей авторської екзистенції як носія гендерної ідентичності; власне мовний рівень; застосовано психоаналітичні гендерні підходи до інтерпретації художнього тексту, літературного напрямку, який він репрезентує; акцентовано увагу на вивченні біографії автора, її впливу на твір тощо;

– враховано закономірності історичного розвитку літератури й соціального контексту. Окреслено особливості застосування гендерної критики під час аналізу художнього твору.

З'ясовано, що виховання культурної особистості передусім залежить від національних традицій та внутрішніх мотивів старшокласників. Українська література містить значні моральні цінності, що є пріоритетними для українського народу.

Визначено етнопедагогічні основи формування гендерно-літературної компетенції учнів: українська нація визначається у світовому просторі як андрогінна, схильна до егалітарної політики; наша культура становить значну етнопедагогічну вартість; рівень стосунків між протилежними статями традиційно визначався не внутрішніми проблемами окремої особистості, а інтересами суспільства, тому соціальні інтереси переважали над особистісними; традиційний народний ідеал жінки – вродлива, гарна господиня, яка стане ласкавою матір'ю для дітей, роботяща, весела, охайна тощо; ідеал чоловіка в етнології – сильний, гарний, розумний, добрий, щирий, працьовитий, хороший господар, той, що дбає про сім'ю, любить і виховує дітей, не вживає спиртного тощо; ідеал родини – дружні паритетні стосунки, засновані на щирості, повазі, любові, демократії у розподілі традиційних обов'язків; висока моральність взаємин хлопця та дівчини, сформована у культурі “цнотливості”, збереження вірності, щирості та поваги до батьків.

З огляду на висновки провідних науковців використано термін “гендер”, оскільки він є концептуальним у формуванні гендерно-літературної компетенції школярів та знаходиться на межі двох наук – літературознавчої і психологічної. *Гендер* у психологічних працях – соціально-психологічна стать людини, єдність її психологічних характеристик і особливостей соціальної поведінки, які виявляються під час спілкування та взаємодії; у літературознавчих джерелах – термін ідентичності та відмінності в речіщі постмодерністської критики. Визначено основні вікові характеристики юнаків (логічне мислення, схильність до засудження дій героїв, категоричність та ін.) та дівчат (емоційне прочитання тексту, здатність виправдовувати негативні вчинки персонажів, розуміння життєвих проблем, висвітлених у літературі та ін.).

Здійснено аналіз методичних праць О. Дорошкевича, О. Мазуркевича, Т. Бугайко та Ф. Бугайко, О. Бандури, К. Сторчака, В. Неділька, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Г. Токмань, Л. Мірошніченко, А. Градовського, О. Ісаєвої, А. Ситченка та інших на предмет порушення в них гендерних проблем. Розглянуто чинні навчальні програми та підручники з української літератури у цьому аспекті. Подано методичні рекомендації щодо їх удосконалення.

Визначено основні критерії відбору творів для гендерного аналізу: 1. Наявність відповідної проблематики та її актуальність (проблеми стосунків між чоловіком та жінкою у сім'ї, батьківства та материнства, зради, взаємин невістки та свекрухи тощо). 2. Належність твору до історичної доби з певними культурними гендерними традиціями, літературного напрямку та жанру. 3. Особливості засобів поетики у зображенні жіночих та чоловічих образів.

Запропоновано системний виклад застосування технології гендерної літературної освіти щодо послідовності програми (оскільки експеримент відбувався в період, коли учні 9–11 класів навчались за програмою 11-річної школи, обираємо провідною програму О. Бандури та Н. Волошиної) під час вивчення творів з літератури у старшій школі. Наприклад, доцільним буде аналіз жіночих та чоловічих образів “Слова о полку Ігоревім”, гендерної проблематики творів Т. Шевченка “Катерина” та “Наймичка”, критичних праць І. Франка “Женщина-мати в поемах Шевченка” та “Жіноча неволя в руських піснях народних”. Дослідження еволюції жіночих образів, системи стосунків “невістка-свекруха”, “матір-син”, “батько-син”, “невістка-свекор” у творі І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім'я” сприятиме діалогу з національною традицією. Під час вивчення творчості Лесі Українки здійснимо стильовий аналіз інтимної лірики поетеси, застосуємо біографічний метод аналізу до поеми “Одержима” (стосунки Міріам та Месії), що допоможе старшокласникам з'ясувати особливості формування ідентичності письменника. Зіставлення етнопедагогічних гендерних традицій росіян та українців сприятиме розумінню учнями особливостей їхньої ментальності (драма “Бояриня”). Характеристика засобів поетики у зображенні образів-характерів героїв драми-феєрії “Лісова пісня” розкриє особливості гендерних типів героїв. Знайомство старшокласників з історією фемінізму та з'ясування ролі у ньому О. Кобилянської, проведення філософського аналізу повісті “Людина” на основі ніцшеанських ідей сприятиме формуванню світоглядних позицій школярів. Визначення гендерної проблематики роману О. Гончара “Собор”, етнопедагогічний аналіз сімейних традицій у творі О. Коломійця “Дикий Ангел” сформує у юнаків та юнок пріоритети у їхніх стосунках. Узагальнення гендерних особливостей творів, що належать до різних літературних напрямів, закладе основи для критичного прочитання художніх текстів.

У другому розділі дисертації – **“Педагогічно-технологічний аспект гендерного підходу до викладання української літератури в старшій школі”** – розроблено технологію гендерної літературної освіти, подано методичні аспекти її реалізації.

Проаналізовано стан гендерної літературної освіти у шкільництві. У закладах освіти проведено зріз, у ході якого пропонувалося учням виконати тестові завдання різного рівня складності. Якісний показник в експериментальних класах становив 64 %, у контрольних класах – 67 %, проте досить високим був показник початкового та середнього рівнів знань учнів. Результати зрізів засвідчили необхідність змін у методах та формах викладання літератури.

З метою виявлення психологічної готовності до вивчення окресленої проблеми та визначення рівня гендерної ідентичності серед старшокласників було проведене

психологічне дослідження. Його результати показали, що серед жіночої статі переважали дівчата, яким були властиві фемінні ознаки і спрямованість на створення традиційної родини, а серед чоловіків – андрогінні ознаки і спрямованість на партнерський тип сім'ї.

Опитування педагогів засвідчило необхідність фахової підготовки вчителів до викладання за технологією гендерної літературної освіти. З цією метою було проведено круглі столи, конференції, творчі зустрічі з учителями української літератури, відвідано й проаналізовано заняття.

Розроблено *критерії* оцінювання сформованості гендерно-літературної компетенції учнів, в основу яких покладено: знання та розуміння теоретичних відомостей з гендерної психології і етнопедагогіки, а також теоретико-літературних та історико-літературних понять; уміння аналізувати художні образи-персонажі в гендерному аспекті, характеризувати стиль, поетику, засоби психологічного зображення чоловіків і жінок у творах, визначати гендерні особливості літературних напрямів; уміння будувати тісні зв'язки між художнім текстом – внутрішнім світом учня – вимогами і потребами суспільства, знаходити контекстні зв'язки твору з біографією письменників, іншими видами мистецтва, компаративні – із творами зарубіжної літератури.

На основі багаторівневої структури розумової діяльності учнів, запропонованої Б. Блумом, розроблено класифікацію рівнів завдань з літератури у досліджуваному аспекті, зокрема: підготовчого; трансформаційно-осмисленого; прикладного; аналітичного; творчого та високого логічного рівнів. Наприклад, запропоновано старшокласникам класифікувати епічні твори української літератури за ознакою порушення в них гендерних питань або визначити, які засоби поетики характерні письменникам-представникам різних літературних напрямів у зображенні чоловічих та жіночих образів.

З'ясовано зміст поняття “технологія гендерної літературної освіти” та названо ключові категорії. Як елементи інноваційних технологій визначено: суггестопедичне навчання (Г. Лозанов), інтерактивне навчання (Н. Суворова), модульну технологію (П. Юцячिवене), продуктивне навчання (І. Бем та Й. Шнейдер), технологію розвитку читацької діяльності учнів (О. Ісаєва), аналізу художнього твору (А. Ситченко), технологію компаративного навчання літератури (А. Градовський) та ін. Визначено, що *технологія гендерної літературної освіти* – це складова методики викладання української літератури, сукупність методів і прийомів вивчення мистецьких творів у гендерному аспекті, що становлять систематизовану і науково обґрунтовану цілісність у формуванні гендерно-літературної компетенції та вихованні статевої культури особистості учня засобами художнього слова у старшій школі. Визначено основні *принципи викладання*: діалогізм, проблемність, відповідність віковим та індивідуальним особливостям учнів, емоційність, психологізм. Запропоновано специфічні принципи навчання української літератури в гендерному аспекті: *врахування зв'язків “літературний твір – гендерна культура нації”* (кожний текст розглядається як джерело вивчення гендерної культури народу, представником якого є автор); *принцип гендерної ідентичності* (кожний письменник, учень і вчитель виявляє власні гендерні властивості).

Запропоновано основні типи гендерного діалогу на уроках української літератури. Вважаємо, що на уроці української літератури варто обрати провідний тип діалогу, щоб заглибитися у текстуальне вивчення художнього полотна та не перенавантажувати учнів. Наприклад, проведемо *діалог між народним уявленням про ролі жінки та чоловіка у суспільному розвитку й осмисленням цих ролей у тексті* на межі двох наук: літературознавства та етнопедагогіки. Основою такого діалогу залишається художній текст. Зокрема, вивчаючи поезію О. Олесея: “Зрадила та, що любила”, учні замисляться над категоріями “кохання – зрада”. Відшукають у зразках народної творчості осмислення такого вчинку: “Нема кращого друга, як вірна подруга”, “Та сім’ю губить, яка чужого чоловіка любить”. Старшокласники проаналізують переживання ліричного героя з урахуванням народних міркувань, звернуть увагу на те, що у творі перемагає почуття кохання над болем від вчинку дівчини. Ліричний герой О. Олесея не хоче далі жити, однак і забувати кохану теж не прагне. “Зрадлива” дівчина залишається для нього “милою”, що є в народному розумінні неможливим.

Констатувальний зріз засвідчив, що основною помилкою, якої припускаються в шкільній практиці, є розгляд художнього тексту без урахування його родової специфіки. У розділі подано план аналізу епосу, лірики та драми у гендерному аспекті, методичні рекомендації щодо вивчення творів міжродових жанрів, ураховано етапи дослідження літературних текстів.

Визначено класифікацію уроків на основі ступеня їхньої традиційності, а саме: урок-психологічне, філософське, соціологічне, історичне дослідження, урок-компаративного аналізу, урок-гра та інші. Всі ці типи занять не враховують такої психологічної ознаки учня, як стать, хоча можуть наповнюватися літературно-гендерним змістом. Саме тому у дисертації запропоновано нову форму навчання. Актуальність упровадження у шкільну практику *уроку-гендерного дослідження* пояснюється змінами в суспільному житті України, зокрема складністю самоідентифікації молодої людини, яка перебуває в колі різноманітних, а то й протилежних типів “жіночності” і “чоловічості”. Запропоновано його типологію, а саме: урок-екскурсія в історію феміністичної думки та гендерної традиції; урок вивчення біографії письменника; урок гендерного аналізу художнього тексту; урок гендерного компаративного дослідження художнього тексту та іншого виду мистецтва; урок засвоєння, аналізу та систематизації теоретико-літературних понять, наповнених гендерним змістом; урок гендерного аналізу критичних матеріалів; урок написання твору гендерного характеру; урок-захист проєктів гендерного спрямування.

Розроблено за формою завершення навчальні завдання з літератури, зокрема: план, гендерно-літературні виписки, цитати, зв’язна відповідь на питання, щоденник літературних вражень у гендерному аспекті, словник гендерно-літературних понять тощо.

У дослідженні охарактеризовано основні *специфічні прийоми аналізу художнього твору у гендерному аспекті*:

– реінтерпретація сюжету, у якому присутні приховані форми упередженості щодо жінок чи чоловіків;

- перегляд ілюстрацій чи репродукцій до художнього твору: слід звернути увагу на стереотипи, формалізм у зображенні персонажів, їхню активність, діяльність і пасивність, підлеглість;

- характеристика способу життя героїв твору: виявляємо активних та пасивних героїв щодо їхньої долі, життєвих труднощів з акцентом на гендерну самоідентифікацію;

- аналіз стосунків між людьми – чи зводяться ролі представниць жіночої статі до помічних, підлеглих, а ролі представників чоловічої статі – до головних, керуючих, активних?

- старшокласники мають дати відповідь на запитання: чиїм інтересам служить герой тієї чи іншої статі?

- учитель робить акцент на взаємозв'язку між оцінкою героїв та самооцінкою учнів;

- дослідження біографічного аспекту теми: чи є у біографії автора відомості про гендерну культуру, вивчення гендерної проблематики тогочасного суспільства;

- визначаємо позицію автора. Міркуємо, патріархальна чи феміністична спрямованість авторських роздумів?

- дивимося на рік написання літературного твору: чи вільне художнє полотно від стереотипів? Наскільки твір новаторський для гендерних традицій доби?

- звернемо увагу на зв'язок між гендерними та етнічними стереотипами;

- проаналізуємо частоту зображень представників різних статей у певних видах діяльності; у різних соціальних ролях.

Визначено етапи реалізації технології: початковий, базовий та етап повної гендерно-літературної освіти. Окреслено систему методів викладання української літератури. Зважаючи на те, що *навчальний метод* – це спосіб дидактичної взаємодії учителя та учнів, спрямованої на розв'язання навчальних та виховних завдань, провідною для технології гендерної літературної освіти обрано класифікацію методів М. Кудряшова: метод творчого читання, евристичний, дослідницький та репродуктивний методи. Подано модель гендерної літературної освіти (Рис. 2.1.).

Отже, сформована методична система містить важливі складові для формування гендерно-літературної компетенції старшокласників та виховання їхньої статевої культури.

У третьому розділі дисертації – **“Організація і результати експериментально-дослідного навчання”** – висвітлено перебіг апробації технології гендерної літературної освіти та відображено напрями реалізації теоретичних здобутків дослідження на практиці. Подано зразки конспектів уроків.

Охарактеризовано основні форми роботи з учнями (запровадження технології під час вивчення української літератури, апробація спецкурсу, написання науково-дослідницьких проектів, проведення учнівських конференцій, ведення літературного гуртка та ін.) та педагогами (проведення відкритих занять, на яких застосовувалася технологія гендерної літературної освіти; відвідування уроків учителів, аналіз занять, корекція конспектів; проведення лекцій, бесід, семінарів-практикумів, круглих столів, засідань методичних комісій, літературознавчих дискусій з гендерних питань та ін.), які сприяли виявленню оптимальних умов та недоліків

Модель гендерної літературної освіти

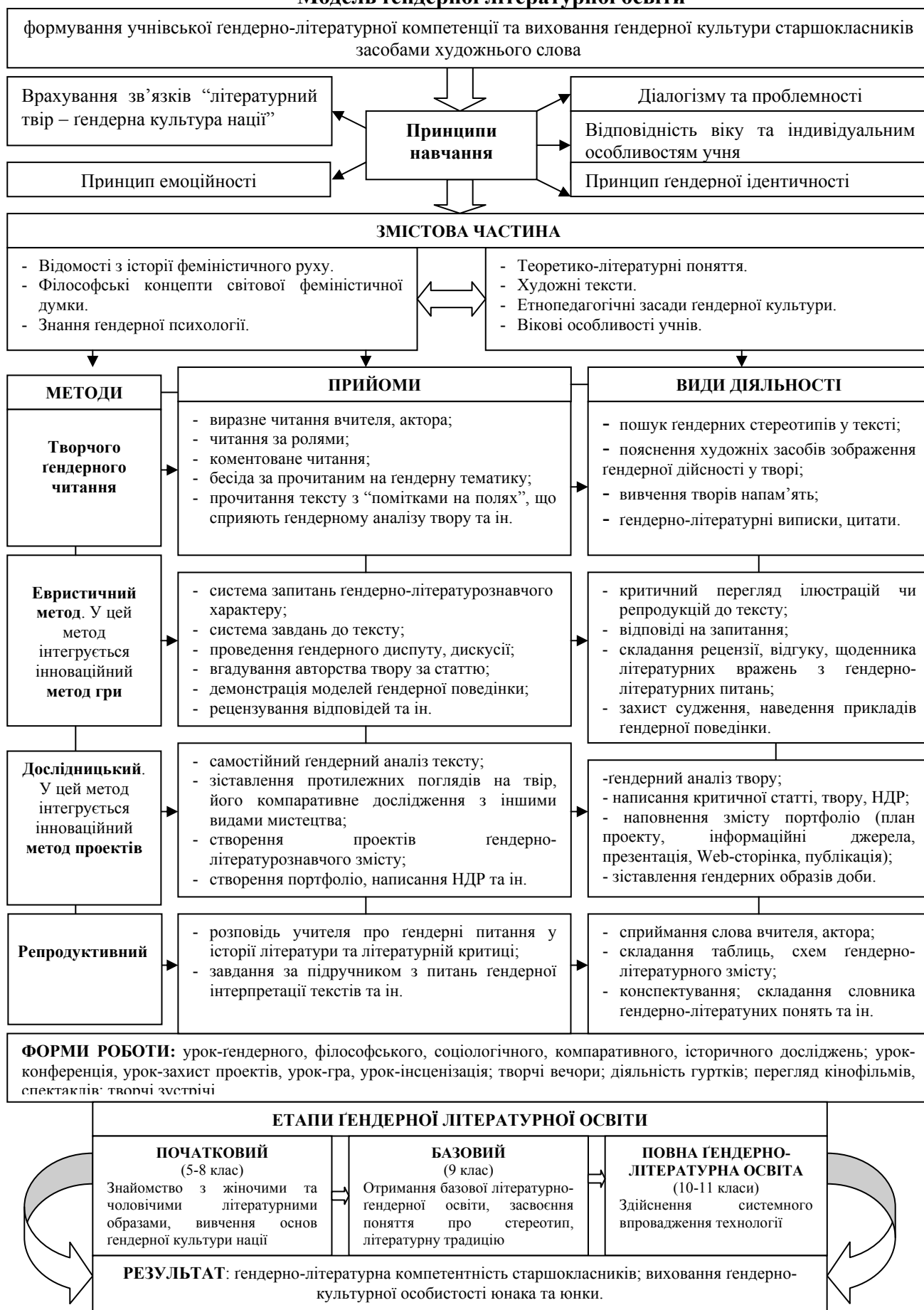

Рис 2.1. Модель гендерної літературної освіти в старшій школі

упровадження технології. Подано рекомендації щодо підготовки учнями проектів з гендерно-літературних проблем.

У розділі висвітлено ефективність напрацьованої навчально-методичної моделі розвитку гендерно-літературної учнівської компетенції. Учні контрольних та експериментальних класів було запропоновано комплекс завдань, що містив такі різновиди: діагностичні контрольні зрізи в тестовій формі на предмет визначення рівня засвоєних знань з літератури; письмові й усні завдання, спрямовані на з'ясування рівня розуміння учнями понять “гендер”, “гендерна культура”, “літературна традиція”, “традиційний та модерний художній образ” тощо; психологічне тестування на визначення рівня гендерної ідентичності та спрямованості на майбутні сімейні стосунки серед учнів старших класів.

Результати тестового зрізу підтвердили позитивні зрушення у формуванні гендерно-літературної компетенції старшокласників, які навчалися в експериментальних класах, порівняно з тими, хто здобував літературну освіту за традиційною методикою (Рис. 3.1.).

Рис. 3.1. Рівні розвитку гендерно-літературної компетенції учнів старшої школи

Порівняно показники якісних знань (високий та достатній рівні) учнів на початку та наприкінці експерименту (Рис. 3.2.).

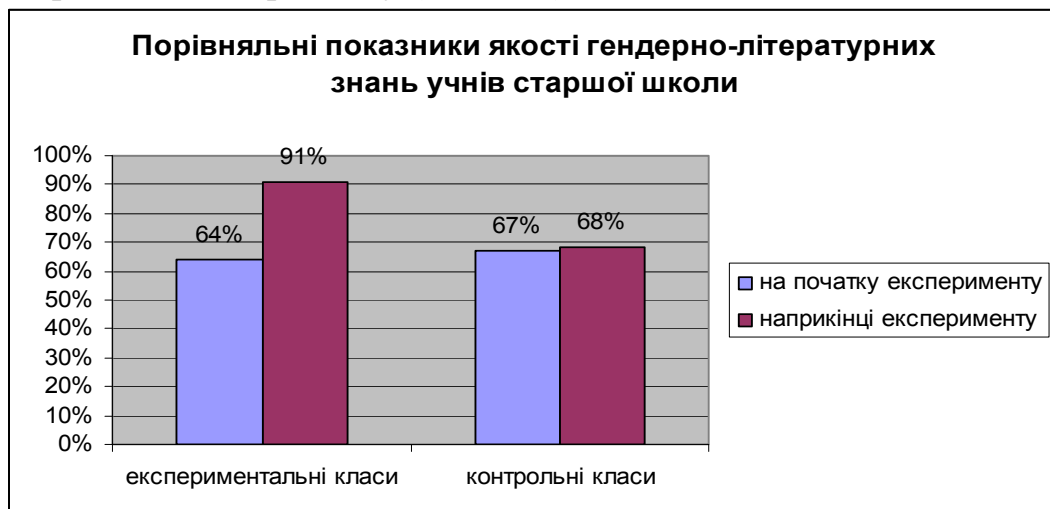

Рис. 3.2. Порівняльні показники якості гендерно-літературних знань учнів у старших класах

Помічено, що значна кількість учасників експериментальних класів відповідали правильно на завдання всіх рівнів, досить високим був показник правильних відповідей на запитання аналітичного та творчого рівнів.

Отримані результати дають право стверджувати, що в контрольних класах з традиційним викладанням української літератури суттєвих змін у формуванні учнівських гендерно-літературних компетенцій не відбулося. І навпаки, в експериментальних класах посилюється мотиваційне спрямування учнів на діалогічне прочитання творів художньої літератури, зріс інтерес до аналізу образів творів, посилюється значення самостійно-пошукової роботи учнів у розв'язанні певних дидактичних завдань.

На основі результатів дослідження було зроблено **висновки**:

Запровадження технології гендерної літературної освіти в старшу школу детерміноване глибокими соціальними й культурними змінами в житті суспільства України, що визначають поряд з іншим необхідність підготовки освіченої, статево культурної молоді. Однак спостерігається суперечність: в умовах оновлення змісту літературної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах зберігаються традиційні підходи до методики викладання навчального предмету. У результаті аналізу філософських, психолого-педагогічних, методичних праць, бесід з учителями, відвідування їхніх уроків та власної педагогічної практики встановлено, що подолання суперечності між “Я-ідентичністю” особистості й суспільними потребами та вимогами доби можливе за умови гендерно спрямованої літературної освіти.

Історичні зрушення та зміни в суспільній свідомості сприяли виникненню феміністичного руху. Філософські засади його течій стали підґрунтям для появи методології феміністичної критики, яка, своєю чергою, спонукала літературознавців до або повного прийняття її основ (В. Агеєва, С. Павличко, О. Забужко, Н. Зборовська Т. Гундорова, Н. Шумило та ін.), або ж до абсолютного заперечення (М. Наєнко, Ж. Дусова та ін.). Протилежні наукові позиції певним чином сприяли розвиткові феміністичних досліджень художнього тексту, основною прогалиною яких є однобоке висвітлення проблеми з погляду жінки-письменниці, героїні тексту.

Застосування гендерної критики під час аналізу художнього твору містить очевидні переваги над феміністичною методологією, зокрема: здійснюється порівняльний аналіз жіночого та чоловічого стилів письма; розглядається різнобічна гендерна проблематика творів; виявляються стереотипні оцінки, що стосуються і чоловіків, і жінок; формування ідеалу статевої поведінки юнаків та юнок відбувається на кращих зразках художніх творів; виховання гендерної культури старшокласників відбувається на паритетних засадах.

Змістовою частиною технології гендерної літературної освіти є теоретико-літературні поняття, наповнені гендерним змістом (“фемінність”–“маскулінність”, “народність”–“модерність”, “стереотипи”–“нововведення”); відомості з історії феміністичного руху, філософські концепти його течій, етнопедагогічні засади гендерної культури українців, знання психології статі і соціології, психології читача-жінки й читача-чоловіка, гендерні аспекти художнього тексту.

Методика вивчення української літератури має враховувати психологію читача. Базовими для технології гендерної літературної освіти є такі особливості юнацького віку: бажання старшокласників зіставляти себе з образами ідеалів чоловіка чи жінки; вивчення власного “Я”; активне формування учнями гендерної ідентичності та власної життєвої позиції; глибина психологічного осмислення проблем статей дівчатами, їхня емоційність при аналізі літературного твору; аналітичні здібності та уміння раціонально осмислювати художній текст юнаків. Літературними засобами впливаємо на розвиток психологічно стабільної особистості, яка є носієм андрогінного типу ідентичності з перевагою фемінних рис у дівчат та маскулінних у хлопців.

Методика української та зарубіжної літератур певною мірою порушувала питання гендеру, зокрема у таких аспектах: особливості написання літературного твору жінкою; вирішення жіночих питань у сюжеті тексту; аналіз художнього твору з урахуванням ідентичності автора, психології героя; окреслено виховний вплив на читача біографії письменника, літератури в цілому; досліджено вікові особливості учнів та їхній вплив на сприйняття тексту; подано методику підготовки школярів до сприйняття жіночих та чоловічих літературних образів.

Технологія гендерної літературної освіти – це складова методики викладання української літератури, сукупність методів та прийомів вивчення мистецьких творів у гендерному аспекті, що становлять систематизовану та науково обґрунтовану цілісність у формуванні гендерно-літературної компетенції та вихованні статевої культури особистості учня засобами художнього слова у старшій школі. Основними принципами викладання української літератури у гендерній технології навчання вважаємо такі: діалогізм, проблемність, відповідність віковим та індивідуальним особливостям учнів, емоційність, психологізм, врахування гендерних зв'язків “літературний твір – гендерна культура нації”, принцип гендерної ідентичності.

Ураховано жанрову специфіку художнього твору. Традиційну класифікацію методів навчання (за М. Кудряшовим), яка визначена провідною для технології гендерної літературної освіти, наповнено гендерним змістом (творчого гендерного читання, евристичний метод, дослідницький, репродуктивний). Інтегровано у зазначену класифікацію інноваційні метод гри та проектів. Основною формою роботи з художнім текстом визначено урок (літературне, гендерне, історичне, психологічне та інші типи досліджень), важливими у літературній освіті юнаків та юнок є позакласні заходи, ведення гурткової роботи з проблем гендерного характеру.

Педагогічний експеримент у загальноосвітніх навчальних закладах та закладах нового типу дав змогу перевірити гіпотезу та виявив практичні умови щодо можливостей упровадження технології в шкільний процес вивчення української літератури протягом трьох етапів: початкового (5-8 класи), базового (9 клас) та протягом здобуття повної гендерно-літературної освіти. Вчителі української літератури в цілому готові до її сприйняття та впровадження за умов написання відповідних навчальних та методичних посібників.

Отримані результати експериментальної роботи дають право стверджувати, що технологія гендерної літературної освіти є продуктивною в аспекті вивчення

української літератури в старших класах, адже формує у гендерному аспекті теоретико-літературну компетенцію учнів, сприяє побудові діалогу читача з художнім текстом та закладає основи для виховання культурної особистості.

Перспективою дисертаційного дослідження залишається вивчення компаративних зв'язків літератур різних народів з погляду гендеру та опис методики їх викладання, написання підручників та методичних посібників з української літератури, створення навчально-методичних комплексів для висвітлення української літератури в закладах нового типу та профільних класах з поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України:

1. Дибка Л. Творчість Оксани Забужко у контексті гендерної освіти / Л. Дибка // Сучасний погляд на літературу : [збірник наукових праць] ; за ред. В. Погребенника та ін. – [10 випуск]. – К. : ІВЦ Держкомстату України. – 2006. – С.152–162.

2. Дибка Л. Шкільне гендерне прочитання повісті І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я” / Л. Дибка // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : [науково-теоретичний збірник] ; за ред. В. П. Коцура та ін. – [8 випуск]. – Тернопіль : Астон, 2006. – С. 52–57.

3. Дибка Л. Урок-гендерне дослідження / Л. Дибка // Дивослово. – 2007. – № 2. – С. 12–17.

4. Мозгова Л. Криза родинних стосунків як гендерна опозиція у романі В. Слапчука “Дикі квіти” / Л. Мозгова // Сучасний погляд на літературу : [збірник наукових праць] ; за ред. В. Погребенника та ін. – [11 випуск]. – К. : ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2007. – С. 132–141.

5. Мозгова Л. Взаємозв'язки шкільного літературознавства і гендерної психології / Л. Мозгова // Дивослово. – 2007. – № 7. – С. 5–8.

6. Мозгова Л. Рівні завдань з української літератури у системі гендерної освіти / Л. Мозгова // Науковий вісник Миколаївського державного університету : [збірник наукових праць] ; за ред. В. Будака, О. Пехоти та ін. – [19 випуск]. – Миколаїв : МДУ, 2007. – С. 126–130.

Статті, опубліковані в інших виданнях:

7. Мозгова Л. Застосування гендерної педагогіки в практиці навчання української літератури / Л. Мозгова // Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт з гендерної проблематики серед учнів 10–11 класів, студентів, аспірантів : [збірник кращих робіт]. – К. : Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2007. – С. 168–170.

8. Мозгова Л. Ігрові форми роботи під час вивчення гендерної проблематики художнього тексту / Л. Мозгова // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, Н. Волошиної та ін. – [3 випуск]. – К. : Міленіум, 2008. – С. 76–84.

9. Мозгова Л. Формування гендерної складової методики викладання української літератури / Л. Мозгова // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, Н. Волошиної та ін. – [5 випуск]. – К. : Міленіум, 2008. – С. 100–110.

10. Мозгова Л. Фемінативи у художній структурі поезій Миколи Шостака / Л. Мозгова // Безмежжя Борисового поля : матеріали II регіональної науково-практичної конференції “Українознавство як феномен історичного розвитку та державотворення України”, присвяченої Олесю Берднику. – Бориспіль : ПЦ Ризографіка, 2008. – С. 95–101.

11. Мозгова Л. А. Діалог із В. О. Сухомлинським в аспекті формування гендерної культури учня старшої школи / Л. Мозгова // Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатного українського дидакта В. О. Сухомлинського : матеріали регіональної науково-практичної конференції (Бориспіль, 23 вересня 2008р.) / [уклад. Чернойван Т. А., Мозгова Л. А.]. – Бориспіль : ПП Люксар, 2008. – С. 6–11.

12. Мозгова Л. Науково-дослідницька робота як складова учнівської творчої самоактуалізації / Л. Мозгова // Інформаційно-методичний збірник управління освіти і науки Бориспільської міської ради. – 2008. – № 1. – С. 17–27.

13. Мозгова Л. Вимоги до написання та оформлення навчальних програм / Л. Мозгова // Інформаційно-методичний збірник управління освіти і науки Бориспільської міської ради. – 2008. – № 2. – С. 4–8.

14. Мозгова Л.А. Шкільне гендерне прочитання п'єси Шолом-Алейхема “Челядь” / Л. Мозгова // Матеріали обласної науково-практичної конференції “Краєзнавство як феномен історичного розвитку та державотворення України”, присвяченої 150-й річниці від дні народження Шолом-Алейхема : матеріали обласної науково-практичної конференції (Бориспіль, 26 березня 2009 р.) / [уклад. Чернойван Т. А., Мозгова Л. А.]. – Бориспіль: ПП Люксар, 2009. – С. 30–35.

15. Мозгова Л. Етнопедагогічні засади виховання гендерної культури учнів на уроках української літератури / Л. Мозгова // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць]. – [6 випуск]. – К. : СДК, 2009. – С. 236–244.

16. Мозгова Л. Гендерна складова шкільного діалогічного прочитання художнього твору / Л. Мозгова // Діалогічне прочитання української літератури : [монографія] ; за ред. Г. Токмань. – К. : Міленіум, 2007. – С. 410–427.

17. Мозгова Л. Літературний процес і гендерна культура : [програма спеціального курсу для учнів 10–11-х класів філологічного профілю загальноосвітніх навчальних закладів] / Л. Мозгова. – Бориспіль : Бориспільська багатопрофільна гімназія “Перспектива”, 2008. – С. 31–59.

АНОТАЦІЯ

Мозгова Л. А. Гендерна складова методики навчання української літератури в старшій школі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У роботі запропоновано технологію гендерної літературної освіти старшокласників. В її основу покладено специфічні принципи прочитання української літератури: врахування зв'язків “літературний твір – гендерна культура нації”, принцип гендерної ідентичності. На основі діалогізму вводяться в практику такі типи діалогів, як: діалог між авторським розумінням гендерних ролей та учнівським; між народним уявленням про ролі жінки та чоловіка у суспільному розвитку та осмисленню цих ролей у тексті; діалог між учителем як носієм гендерної ідентичності та учнем як особистістю, в якій ця ідентичність перебуває у процесі формування та ін.

Технологія містить комплекс методів, прийомів, видів і форм роботи на всіх етапах вивчення літературного твору з використанням такої психолого-літературознавчої категорії, як гендер. Подано новий тип заняття – урок-гендерне дослідження.

Запропонована технологія прочитання української літератури підвищує продуктивність інтерпретаційної діяльності учнів, закладає вміння здійснювати аналіз художнього твору на засадах гендерної критики, сприяє формуванню “Я-ідентичності” учня та вихованню культури взаємин між протилежними статями, заснованої на традиціях родинної педагогіки та етнопедагогіки.

Ключові слова: гендер, діалогізм, гендерна критика, “Я-ідентичність”, гендерна культура, етнопедагогіка, гендерно-літературна компетентність.

АННОТАЦІЯ

Мозговая Л. А. Гендерная составная методики изучения украинской литературы в старшей школе. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено разработке технологии гендерного литературного образования учеников 9–11 классов. В работе представлена теоретически обоснованная и экспериментально проверенная методика формирования гендерно-литературной компетентности старшеклассников в процессе изучения украинской литературы.

Теоретической базой предлагаемой технологии обучения стали концептуальные идеи философов, психологов, педагогов и методистов, которые рассматривали вопросы взаимоотношений между женским и мужским полом. Технология гендерного литературного образования учитывает индивидуально-возрастные возможности старшеклассников в аспекте изучения произведения, их склонность к поиску собственной “Я-идентичности”. Рекомендуются на уроках украинской литературы учитывать то, что у девушек больше развита эмоциональная сфера, в то время как ребята способны к логическому подходу при анализе художественного произведения.

Технология гендерного литературного образования подразумевает определённую часть методики преподавания украинской литературы, совокупность методов и форм изучения произведений искусства в гендерном аспекте и

представляет систематизированную и научно обоснованную целостность в воспитании гендерной культуры личности ученика средствами художественного слова в старшей школе. Национальная литература как часть мировой культуры имеет значительные возможности для диалогического исследования проблем противоположного пола при условии соответственного её преподавания. Описан процесс формирования гендерно-литературной компетенции учеников, что проходит в три этапа: начального (5–8 классы), базового (9 класс) и этапа получения полного гендерно-литературного образования в старшей школе.

Основные формы работы – уроки, внеклассная работа со старшеклассниками, написание научно-исследовательских проектов и др. Рассматриваются пути творческого развития учеников-участников литературного кружка. Диссертация содержит рекомендации к проведению нестандартных уроков (психологического, социального, исторического, философского исследований, урока-игры). Названные типы занятий не наполняются полностью гендерным содержанием, хотя имеют некоторые аспекты изучения проблем противоположного пола. Новаторский урок-гендерное исследование решает эту методическую проблему. Рекомендуются темы занятий, названия произведений, актуальные для технологии гендерного литературного образования. В научной работе, основанной на систематике интеллектуальных возможностей личности Б. Блума, разработаны для учеников уровня заданий по изучению украинской литературы.

Материалы диссертации доказывают, что категория гендера присутствует на уровне интерпретационной возможности девушек и юношей, учителя-филолога, писателя. Среди методов эффективными являются творческое чтение, эвристическая беседа, репродуктивный и метод исследования. Работа содержит методические рекомендации к написанию учебных программ по литературе, учебников.

Доказано, что формирование гендерно-литературной компетенции старшеклассников возможно при условии подготовки педагогов к апробации новой методики; подбора художественной литературы, содержащей соответствующие проблемы; моделирования разных типов уроков, которые ориентируют старшеклассников на гендерную культуру взаимоотношений; создания учебных ситуаций полового этического свободного выбора; выявления позиции автора произведения (феминной, маскулинной или андрогинной) и др.

В исследовании обоснованы критерии оценивания школьников и определены уровни литературного развития гендерно-литературной компетенции старшеклассников.

Анализ результатов внедрения технологии в учебно-воспитательный процесс учебных заведений свидетельствуют об эффективности разработанной методики. Проведённое сопоставление сформированности умений старшеклассников контрольных и экспериментальных классов показало значительные расхождения в уровнях знаний. Ответы на тестовые задания, письменные работы, выполненные учениками, изучающими художественную литературу в гендерной интерпретации, отличаются самостоятельностью мышления, умением целостно воспринимать исторический контекст, отстаивать свою точку зрения, высказываться критически, творчески. Экспериментально доказано, что предложенная технология повышает

продуктивность интерпретационной деятельности, помогает развитию “Я-идентичности” ученика и воспитанию, сформированному традиционной украинской системой семейной педагогики и этнопедагогики.

Ключевые слова: гендер, диалогизм, гендерная критика, “Я-идентичность”, гендерная культура, этнопедагогика, гендерно-литературная компетентность.

SUMMARY

Mozgova L. A. The gender-part of the methods of the Ukrainian literature at secondary school. – Manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.02. – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian literature). – M. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

Nowadays the meaning of the literary culture has increased in the process of the society development. Our task is to form a young personality with such qualities as tolerance and love to his native land. But bringing up gender culture among youth is very important literary task. The theme of the dissertation is actual because personal development of the young man in the contemporary society has a distinct gender aspect.

On the basis of the analysis the results of the experimental-researching education we have worked out general conclusions. We have shown on which level of school education the gender analysis of fiction should be added.

So, the gender aspect is an important part in the methods of teaching the Ukrainian literature at secondary school, its methodical realization helps young people to form their own “I-identity”, find the appropriate place in the modern society, and understand deeply the native literature as treasure of the living wisdom and moral beauty.

Key words: gender, dialogism, gender criticism, “I-identity”, gender cultural, ethnopedagogical, gender-literature competence.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників
та розповсюджувачів видавничої продукції
Серія

Підп. до друку 20.04.2010. Формат 60x90/16. Папір офсет. Друк ризограф.
Ум. др. арк. 0,9 Тираж 100. Зам. № 0000.

Дані видавництва